

ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ»

Д.О. Безносенко, *О.В. Пуїна*

Анотація. У статті досліджується багатогранність художнього стилю Марії Матіос, зокрема її роман «Щоденник страченої». Особлива увага приділена художній мові, образу головної героїні, проблематиці та мотивам у романі. Визначено особливості функціонування тропів і стилістичних фігур у художньому тексті. Акцентується увага на проблемі жіночого письма у сучасній літературі.

Ключові слова: роман, композиція, проблематика, мотив, жіноче письмо.

Марія Матіос – одна з найпопулярніших сьогодні письменниць, постать якої стала певною мірою харизматичною в сучасній українській літературі. «*Гранд-дама української літератури*», «*чортик, що вискочив с табаретки*» [1, с.7] – так сучасна критика оцінює її творчість. Марію Матіос називають другою Лесею Українкою, Стефаником у спідниці, порівнюють з Акуніним, Габріелем Гарсія Маркесом. Але самій авторці імponує вислів Михайла Шевченка, який сказав, що Марія Матіос пише, як Марія Матіос. Романи письменниці, за визначенням Л. Волошук, – це не лише обігрування однієї теми, а витворення художнього світу за незвичними правилами; сюжети – історія душі, інтимна сповідь, щоденник настроїв і переживань [2]. Саме таким є роман «Щоденник страченої», що вийшов друком 2005 року у видавництві «Піраміда». Це книга, яка потребує осмислення й аналізу. Авторка означила її як психологічну розвідку, адже головна увага у «Щоденнику страченої» зосереджена на дослідженні внутрішньої драми закоханої жінки.

Роману «Щоденник страченої» присвятили свої праці В. Гутковський, Б. Червак, Д. Павличко, Т. Тебешевська та ін. Так, Т. Тебешевська у статті «Художні особливості «Щоденника страченої» Марії Матіос» акцентує увагу на рисах жіночого письма у творчості письменниці. Зокрема літературознавець зауважує щодо роману «Щоденник страченої»: «Використання жанрових форм щоденника, нотаток, спогадів, сповіді, снів як характерних прийомів розкриття внутрішнього світу героїнь і форми їх самовиявлення зумовлені внутрішньою потребою висловитися безпосередньо й відверто, що теж є ознакою жіночого письма» [3, с.55]. Проте незважаючи на посилену увагу до постаті Марії Матіос з боку критиків і літературознавців, її проза вивчена ще недостатньо, у наявних на сьогодні розвідках чітко не артикуються риси художнього стилю письменниці. Тож звернення до формальних та змістових особливостей роману Марії Матіос «Щоденник страченої» цілком виправдане й актуальне. Дослідження цієї теми допоможе скласти якнайповніше уявлення про індивідуальний стиль сучасної української письменниці.

«Щоденник страченої» – вигаданий щоденник, який характеризується авторським вимислом, написаний на дев'яносто відсотків у формі щоденника і обрамлений самостійним сюжетом. Обраний жанр щоденника найкраще дозволяє відобразити внутрішній світ, думки та сферу підсвідомості головної героїні. Щоденник виконує роль співрозмовника головної героїні роману – Лариси Ковальчук: «*Я кілька разів поривалася обірвати ці записи. Навіть хотіла спалити. Але в якусь мить зрозуміла, що це, може, моє спасіння – ця давня забавка фіксувати своє непутнє життя*» [4, с.129].

Художня мова Марії Матіос у романі відзначається експресивно-емоційною значущістю та образністю. Вишукана мовна гра, риторичні фрази, а іноді в деталізовані описи-спогади, витонченість діалогічного та монологічного мовлення героїв – риси стилю письменниці. «Щоденник страченої» містить десятки цікавих афоризмів та оригінальних тверджень. Вони надають мові роману емоційного забарвлення, глибокого сенсу: «*...навіки завойованих жінок, як і навіки завойованих територій, і справді немає*» [4, с.8], «*навіщо люди шукають диявола? Ось він – ліворуч. Серцем називається*» [4, с.55]. Вислів-афоризм: «*Жінка проживає життя з очима заплющеними*» є

візитною карткою історії життя Лариси Ковальчук.

Якщо характеризувати твір на лексичному рівні, варто наголосити на багатстві тропів, особливо метафор. Завдяки метафоричності тексту можна глибше зрозуміти красу слова, досягти образності, емоційної довершеності: «...це місто може довести до сказу навіть камінь» [4, с.114], «Він пожирив мене очима з апетитом пересиченого самця» [4, с.128]. У поле зору Марії Матіос потрапляють навіть дрібні деталі, за допомогою яких розкривається характер персонажів. Так, символи допомагають розкрити внутрішній стан героїні. В. В. Пупій у статті «Символіка психологічного роману Марії Матіос «Щоденник страченої»», розглядає символічність кольорів. «...І ось я тримаю в руках темно-зелений, як поросла жабуринням озерна вода, талмуд свого багаторічного щоденника з претензійною назвою «Жіночий літопис», писаний різнокольоровим чорнилом, помальований примітивними, наївними картинками...» [4, с.160]. Дослідниця зауважує, що Марія Матіос недаремно обирає зелений колір, адже він з одного боку, – символ природи, молодості, плодючості полів; з другого – символ депресії, байдужості і смерті [5, с.66]. Отже, письменниця пише про темно-зелений колір, підкреслюючи напружений психологічний стан героїні, її депресію, а також ілюструє своєрідну межу буття і смерті.

Варто звернути увагу і на білий колір, який Лариса Ковальчук патологічно не любить. Він асоціюється у героїні із чимось стерильним, аптечним, операційним, а також з одягом нареченої, символізує чистоту та непорочність: «...паталогічно не любила білого кольору. Стерильного. Аптечного. Операційного. В моєму гардеробі ніколи не було святкової білої одежі» [4, с.21]. Символічність полягає в тому, що білий колір був сакральним у багатьох народів світу. Водночас білий колір символізував смерть. У давнину на Україні померлого відвозили в останню путь саме на білих волах, у білому савані.

Символічними є також образи квітів. Герої існують у тісному зв'язку із ними. Марія Матіос використовує образ айстри, який виступає символом пізнього або останнього кохання. Квітка також є образом стійкої й витривалої краси, яка тримається і в тих умовах, в яких краса інших починає в'янути, що відтворює внутрішній стан головного персонажу – жінки, котра безнадійно кохає чоловіка усе своє життя. Героїня порівнює себе з кактусом, що також несе певне смислове навантаження. Кактус виступає символом «напівживого» існування: «Іноді мене здається, що й моє життя, і я сама схожа на кактус...Іноді він поводить себе, як справжній покійник. Не подає тобто жодних ознак життя» [4, с.73].

Лексичний рівень роману «Щоденник страченої» характеризується використанням авторських неологізмів, на що вказує І. Мельник у статті «Оказіональні емоційно-експресивні утворення в драмі Марії Матіос «Щоденник страченої» [6]. Авторка переважно більшість okazіональних утворень приписує головній героїні: «Якось мутна моторош обволокла душу лепким жабуринням – і начебто підкосила волю до життя» [4, с.18]. «А як називається той, хто безкорисливо відриває від себе шматок серця? Серцепошматовувач?» [4, с.94]. Письменниця підкреслює непересічність героїні, уміння точно окреслити певне поняття, звертаючись не тільки до узвичасних слів, але й до таких, які є найбільш доречними і влучними.

Що ж до синтаксису роману, то варто зауважити, що там, де розповідається про гострі суперечки, конфлікти, глибокі переживання героїні, переважають короткі, іноді неповні, уривчасті речення: «Коли б у мене були діти... Ах, діти... Нащо я зробила аборт?» [4, с.59]. «Він поклав трубку... І з ним я уже, мабуть, не зможу...» [4, с.142]. Також Марія Матіос використовує численні риторичні питання: «Отже, в моїй біді друг мого сердечного друк мені не друг? Чи недруг?» [4, с.112], «А хто мене пожаліє в моїх сутінках?» [4, с.129]. Риторичні питання активізують увагу читача, оживляють текст, максимально наближують його до усного мовлення.

Якщо розглядати внутрішню форму роману, варто звернути увагу на креативність структури оповіді, яка полягає у тому, що першою подається «Частина кінцева», потім йдуть «Частина перша» («Замість мотивації»), «Частина друга» («Жіночий літопис»), «Фінал» («Те, що залишилося поза

щоденником)), «Остаточне закінчення», а завершується твір «Епілогом». Оригінально розташовані у тесті сюжетні елементи композиції. Кульмінація наявна на початку твору – постріл у Ларису. Цей момент одразу ж зацікавлює читача, який тепер неодмінно змушений прочитати увесь твір, щоб зрозуміти, чому ж Воронцов стріляв у Ларису.

Цікавими є підписи щоденникових записів героїні Лариси. Зустрічаються й досить стандартні форми: «22 січня 1980 року», «20 листопада». Поруч із такими записами бачимо досить оригінальні: «*Іде дощ, в мене ангіна*», «*І понад вік триває день... Уточнюю – день самотній*». Помітно, що щоденникові записи саме з такими підписами відзначаються більшою емоційністю, частіше пригніченістю, депресією. Досить часто героїня взагалі не підписує свої щоденникові записи, а просто ставить «***».

Роман насичений позасюжетними елементами композиції: описи природи, інтер'єри, внутрішні монологи, вставні епізоди (лист-зізнання коханого чоловіка Лариси, «Молитовне зітхання жінки-християнки, коли вона сподівається дитини» та ін.). Взагалі роман, особливо «Жіночий літопис», майже повністю складається з внутрішніх монологів головної героїні. Лише інколи зустрічаються діалоги, які додають роману певну сюжетність. «Молитовне зітхання жінки-християнки, коли вона сподівається дитини» несе у собі певне смислове навантаження. Цю різдвяну листівку Лариса отримала від вагітної жінки, з якою вона познайомилась у гінекології. Лариса там зробила аборт. Ця листівка настільки вразила героїню, що жінка впадає в депресію, зрозумівши, яку помилку вона скоїла: «*Я втратила апетит, сон, цікавість до будь чого... Знала: більше я не зможу зачати*» [4, с.85]. Ларисі вперше захотілося помолитися за своє умертвлене дитя. Це один з драматичніших моментів у щоденнику.

Важливою особливістю є те, що письменниця не подає повний портрет героїні, тільки фрагментарно наводить штрихи зовнішності жінки, але натомість глибоко проникає у душевний стан героїні. Перші нотатки героїні було зроблено ще в юному віці, що характеризують її як романтичну особу: «*Я думаю, що багаті жінки – корисливіші від бідних. Мені ніхто цього не казав, але я так відчуваю. О, коли б я полюбила якогось Бальзака!.. Я б не чекала його смерті в обіймах молодого гульця. Але хіба тепер десь є Бальзак?!*» [4, с.30]. Вже у подальших записах Лариса Ковальчук розповідає нам, що до нестями закохана, але закохана в одруженого чоловіка. І це кохання водночас стає її рятунком та загибеллю: «*І тільки тоді я зрозуміла, що мені кришка, гаплик, кранти, the end, фініш, тата, фертик і фініта одночасно. Кінець*» [4, с.55]. Відкриття завіси особистого життя головної героїні з усіма його протиріччями, глибиною почуттів через її щоденник підтверджують безвихідну ситуацію, з якої Лариса намагається весь час звільнитися.

Письменниця проводить досить цікаву паралель між кохання і психотичним розладом. В обох випадках людина живе в своїй персональній реальності, де діють інші закони, відмінні від законів навколишнього світу. Почуття Лариси до коханого нагадують симптоми шизофренії, що не дають вільно рухатись вперед: «*Чому я тоді не запитала лікаря про щоденні симптоми шизофренії? І чи ця хвороба поширюється лише на свідомість чи й на серце також?*» [4, с.72]. Ідея фікс для Лариси – мати повноцінне щастя, яке для неї полягає лише у тому, щоб бути поряд з об'єктом пристрасті – коханим чоловіком, причому в «неповноцінній» ролі коханої. Спокійне сімейне щастя для Лариси Ковальчук не є пріоритетом у житті. Таку особливість помічає Ларисина подруга-лікарка: «*Ти не вписуєшся в класичну другу статть... ти не жінка, ти – статть якась третя*» [4, с.36]. Лариса вибудовує маленький світ навколо себе, але ніяк не може зробити його затишним: «*До мене ніхто не поспішає. Я нікого не чекаю. Чи майже нікого не чекаю... І з мене випарувалася навіть печаль... На що я сподіваюся?*» [4, с.145]. У цьому й полягає трагедія головної героїні твору.

«Щоденник страченої» – це книга про біль, каяття, пристрасть, кохання, «мову душі і крик тіла» Лариси Ковальчук [3, с.62]. Цей роман розповідає про те, як інколи кохання набирає такої пекельної сили, що має спопелити когось аби зникнути. Тож темі роману можна визначити так: зображення шаленого кохання, точніше пристрасті, Лариси Ковальчук до одруженого чоловіка, що

призводить до тяжких страждань жінки, яка майже весь час живе на крихкій межі між життям і смертю або божевіллям. Марія Матіос відзначає, що її книга – це «жіночий літопис». Наголошує вона на цьому не випадково, оскільки тут вже прослідковується звернення до проблем жінки, її самоідентифікації. За словами Т. Тебешевської, тільки жінка може тонко вловити й відтворити своєрідну історію жіночої пристрасті, самотності, страху, страждань, роздумів, переживань і тривалого очікування щастя [3, с.55]. Саме тривале очікування щастя є однією з проблем, актуалізованих у сповіді головної героїні.

У романі присутній мотив кохання як нав'язливої ідеї. Щоденникові записи констатують прагнення героїні жити повноцінним життям, але неможливість систематизувати думки, що поступово стають схожими на фобію чи хворобу, поступово призводять до психологічного розладу: *«Цікаво, що робить зараз Він? Чи вже кинувся шукати мене, чи й не помітив зникнення»* [4, с.79]. І. А. Насмінчук виділяє також *суїцидальний мотив*. Цей мотив супроводжує Ларису з того моменту, як вона усвідомила свою скінченність, смертність і постала перед вибором життя і смерті [7, с.177]. У романі детально «програються» усі можливі способи самогубства. Героїня в одному випадку задумує перерізати собі вени. Іншого разу вона втрачала свідомість *«від жмені нозепаму, запитого двохсотграмовим гранчаком коньяку...»* [4, с.41]. Нав'язлива ідея суїциду виражається фразами: *«я б утопилася»* [4, с.48], *«мені хочеться кинутися під чужі колеса»* [4, с.94]. Жінка навіть серйозно роздумує про таку екстремістську форму суїциду, як самогубні терористичні напади, надто часто в сучасному світі здійснювані саме жінками. І це мислилося як звільнення від самої себе.

Щодо пафосу твору, то трагізм, смуток, гнітюча атмосфера стосунків героїні, а також її важкий психологічний стан навіть після прочитання нібито щасливого кінця (Лариса і Володимир все-таки разом, хоч їхнє життя стало банальним, сірим), залишають у читача враження дискомфорту, а то й втоми. Навіть уплетення у твір так званої трилерської інтриги зі спробою вбивства, психологічна напруга розвитку стосунків між чоловіком і жінкою не здатні знівелювати відчуття пригніченості [3, с.56-57]. У центрі уваги письменниці перебуває жінка з її почуттями, переживаннями, фобіями та намаганнями осмислити власну екзистенцію. Декларована авторкою жіноча суб'єктивність та індивідуалізація письма, як зазначає Т. Тебешевська, ще раз наголошує на можливості жінки в сучасному літературному просторі наполягати на своєму праві говорити й мати власну думку, творити художній світ жінки з позицій жінки [3, с.55].

Роман є глибоко інтимною, суб'єктивною сповіддю жінки. Лариса – це уособлення світу сучасності. Героїня всією своєю особою і думками є яскравою представницею жінки-феміністки, але водночас своїм прагненням вона йде наперекір природою закладеним концепціям свободи. У цьому плані у Ларисі борються два начала. Це вольова жінка, яка розуміє, що чоловіки – це *«всього лише іграшки в наших руках; іграшки, перекинуті із руки в руку, маленькі нікчемні плюшеві зайчики»* [4, с.90]. Водночас це маленька, беззахисна жінка, яка потребує захисту сильного чоловіка. Хоч Лариса намагається переконати себе, що жінка жодним чином не залежить від чоловіка, проте в реальності виявляється інакше: *«Я сита. Незалежна. Можу мати кого хочу і коли хочу. А його – не можу»* [4, с.99].

У творі слабким зображується й чоловік. Марія Матіос показує, що егоїзм і байдужість Воронова слугує лише щитом, за яким він ховає власну залежність: *«Достатньо, що він знає, що я залежу від нього... Тому й боїться мені показати, що й сам за крок до власної залежності»*. Ларисин обранець боїться того, що у дію вступають закони серця, які домінують над розумом. Володимир прагне безроздільного володіння нею: *«Колись він хотів стати власником моїх думок»*. Однак йому дозволяється *«мати тільки тіло»* [4, с.160]. Він не може змиритись з тим, що *«навіки завойованих жінок немає»* [4, с.8]. Тож у своєму романі Марія Матіос хотіла показати, що слабкість від кохання характерна не тільки для жінок; чоловіки також можуть втрати контроль, стати повністю залежними від об'єкта своєї пристрасті.

На основі нашого дослідження можна зробити наступні висновки. Письменниця у

«Щоденнику страченої» створила справжній калейдоскоп почуттів певної категорії сучасного жіночого суспільства. Використання прийому щоденника надає можливість читачу відчувати та зрозуміти ситуацію більш детально зі сторінок щоденника головної героїні та осмислити життєві факти, враховуючи індивідуальність оповідача. У романі Марія Матіос використовує мовне багатство, що дозволяє письменниці висловлюватися чітко, лаконічно й водночас давати суб'єктивну оцінку описуваним явищам, доповнювати сказане додатковою смисловою, функціонально-стилістичною інформацією. Письменниця використовує різноманітні метафори, символи, афоризми, авторські неологізми. Численні художні прийоми допомагають письменниці точно передати стан психологічний головної героїні, її страждання. Усе це говорить про неповторний стиль Марії Матіос. Композиційна оригінальність твору полягає у нелінійному розташуванні частин. «Щоденник страченої» написаний у стилі жіночого письма, він перейнятий жіночою логікою, мисленням, екзистенцією. Марія Матіос своїм твором хотіла довести, що жінка в сучасному літературному просторі повинна наполягати на своєму праві говорити й мати власну думку, творити художній світ жінки з позицій жінки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Червак Б. Феномен «Дарусі» / Б. Червак // Літературна Україна. – 2004. – 2 вересня. – С.6.
2. Волошук Л. Поліфонія художнього світу прози Марії Матіос [Електронний ресурс] / Л. Волошук // Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/1734/1/L_Voloshuk_1_GI.pdf
3. Тебешевська Т. Художні особливості «Щоденника страченої» Марії Матіос / Т. Тебешевська // Слово і час. – 2006. – № 2. – С.54 – 62.
4. Матіос М. Щоденник страченої / Марія Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2011. – 200 с.
5. Пупій В. В. Символіка психологічного роману Марії Матіос «Щоденник страченої» / В.В. Пупій // Новітні технології у науковій діяльності і навчальному процесі: Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 19-20 квітня 2012 р.): тези доповідей: в 2-х т. Т. 2. Гуманітарні науки. – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2012. – С.64 – 69.
6. Мельник І. Оказіональні емоційно-експресивні утворення в драмі Марії Матіос «Щоденник страченої» [Електронний ресурс] / І. Мельник // Режим доступу <http://eprints.zu.edu.ua/15823/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%87%83%D0%BA%20%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%D0%BA%2078-87.pdf>
7. Насмінчук І. А. Суїцидальні мотиви в романі «Щоденник страченої» Марії Матіос / І. А. Насмінчук // Наук. праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Філологічні науки / [редкол.: Л. М. Марчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2011. – Вип. 29. – Ч. 1. – С.175 – 178.

УДК 81'373

ЕЛІПТИЧНІ НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ В ТЕКСТАХ-ІНТЕРВ'Ю З ПОЛІТИКАМИ

Є.Б. Гасай, М.О. Вінтонів

Анотація. Стаття «Еліптичні неповні речення в текстах-інтерв'ю з політиками» присвячена дослідженню особливостей еліптичних неповних речень у сучасному політичному дискурсі. Методом суцільної вибірки було відокремлено більше 200 еліптичних речень, завдяки статистичному методу встановлено частоту їхнього вживання. Подано історію вивчення неповних речень, розглянуто погляди мовознавців на еліпсис. Виявлено основні типи еліптичних неповних речень у текстах-інтерв'ю з політиками. Встановлено, що найчастотнішими є випадки еліпсації дієслова зі значенням буття, мовлення, підмета у двоскладному реченні або додатка у двоскладному чи односкладному реченні.

Ключові слова: повне речення, неповне речення, еліпсис, еліпсація.

Особливість людської комунікації полягає в тому, що не весь уміст думки знаходить утілення в мовних елементах. Експліцитний та імпліцитний способи передачі думки протиставлені один